

THE CAMBRIDGE HISTORY OF LITERARY CRITICISM

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ / 8

RAMAN SELDEN

(επιμέλεια)

Από τον φορμαλισμό
στον μεταδομισμό

θεώρηση μετάφρασης

ΜΙΛΤΟΣ ΠΕΧΛΙΒΑΝΟΣ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
[ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ]

X3X

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
(Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
ins@phil.auth.gr
e-mail: ins@phil.auth.gr

The Cambridge History of Literary Criticism
Volume 8, *From Formalism to Poststructuralism*
Edited by Raman Selden
© Cambridge University Press 1995

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 2004
για την ελληνική μετάφραση

2η ανατύπωση, 2008

ISBN 978-960-231-102-8

Μετάφραση
Αθηνά Βαλδραμίδου, Γιάννα Δεληβοριά, Ιωάννα Ναούμ,
Άννα Παπανικολάου, Φαίη Χατζηιωαννίδου

Φιλολογική επιμέλεια και ευρετήριο
Έλια Παπαστάθη

Στοιχειοθετήθηκε
στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
και τυπώθηκε στη Θεσσαλονίκη
από τη Μ. Τριανταφύλλου & Σία Ο.Ε.

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος στην ελληνική μετάφραση</i>	7
<i>Σημείωμα για τους συγγραφείς του τόμου</i>	13
<i>Εισαγωγή</i>	17
RAMAN SELDEN	
1 Ρωσικός φορμαλισμός	30
PETER STEINER	
ΔΟΜΙΣΜΟΣ: Η ΑΝΟΔΟΣ, Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ	
2 Ο δομισμός της Σχολής της Πράγας	57
LUBOMIR DOLEŽEL	
3 Το γλωσσολογικό πρότυπο και οι εφαρμογές του	90
DEREK ATTRIDGE	
4 Σημειωτική	127
STEPHEN BANN	
5 Αφηγηματολογία	161
GERALD PRINCE	
6 Roland Barthes	190
ANNETTE LAVERS	
7 Αποδόμηση	239
RICHARD RORTY	
8 Δομιστικές και μεταδομιστικές ψυχαναλυτικές και μαρξιστικές θεωρίες	282
CELIA BRITTON	

Περιεχόμενα

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

9	Ερμηνευτική ROBERT HOLUB	361
10	Φαινομενολογία ROBERT HOLUB	405
11	Θεωρία της πρόσληψης: η Σχολή της Κωνσταντίας ROBERT HOLUB	445
12	Η θεωρία των γλωσσικών πράξεων και οι γραμματολογικές σπουδές PETER J. RABINOWITZ	483
13	Άλλες αναγνωστικές θεωρίες PETER J. RABINOWITZ	522
	<i>Βιβλιογραφία</i>	563
	<i>Ευρετήριο</i>	633

Πρόλογος στην ελληνική μετάφραση

Αναλαμβάνοντας να εξιστορήσουν τις θεωρητικές και μεθοδολογικές διαδρομές των γραμματολογικών σπουδών από την κλασική αρχαιότητα έως την αυγή του 21ου αιώνα, οι εννέα τόμοι της σειράς Cambridge History of Literary Criticism συνιστούν ένα εντυπωσιακό εκδοτικό εγχείρημα ως προς την ακαδημαϊκή ευρυμάθεια και ερευνητική τεκμηρίωσή τους. Ο όγδοος τόμος, με τον οποίο εγκαινιάζεται η μετάφραση του σημαντικού αυτού έργου αναφοράς στις εκδόσεις του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη), πραγματεύεται, από κοινού με τον έβδομο (*Modernism and the New Criticism*) και τον ένατο (*Twentieth-Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives*), τις θεωρίες της λογοτεχνίας του τελευταίου αιώνα, επιλέγοντας, ειδικότερα, να παρουσιάσει τον θεωρητικό στοχασμό από τον ρωσικό φορμαλισμό και τη δομιστική κληρονομιά του στις σύγχρονες γραμματολογικές σπουδές έως τη μεταδομική στροφή προς τον αναγνώστη, την οποία η τελευταία πρόταση του τόμου αποτιμά ως τη σημαντικότερη μετατόπιση του κριτικού ενδιαφέροντος κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Ο τόμος οργανώνεται σε δύο βασικά μέρη (κεφάλαια 2–8 και 9–13), με το αναρχτήριο κεφάλαιο να χαρτογραφεί τον προδρομικό ρόλο των φορμαλιστών της Μόσχας και της Πετρούπολης με χρονικό όριο την περίοδο των σταλινικών διώξεων. Εάν το πρώτο μέρος αναπτύσσει τη γλωσσολογική στροφή και τα συνακόλουθά της για τις γραμματολογικές σπουδές την εποχή του δομισμού και των διαδοχικών υπερβάσεων του, από την Πράγα στη Νέα Υόρκη και το Παρίσι, το δεύτερο επικεντρώνεται στην ερμηνευτική στροφή και τις ευρωπαϊκές και αμερικανικές εκδοχές της αισθητικής της πρόσληψης και των θεωριών της αναγνωστικής ανταπόκρισης. Το δύσκαμπτο αυτό διχοτομικό σχήμα, που ευθύνεται ενίοτε για ορισμένα πρωθύστερα της ιστορικής έκθεσης, ο Selden το εξηγεί με αρκετή ευστοχία στην «Εισαγωγή» του ως την αποτύπωση θεωρητικών ρευμάτων που κατατάσσονται σε τρεις

συστηματικές, πλέον, κατηγορίες: του γλωσσολογικού προτύπου, της ποιητικής της απροσδιοριστίας και της υπαρξιακής προβληματικής στη θεωρία της λογοτεχνίας.

Το εκδοτικό εγχείρημα της Cambridge History of Literary Criticism έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό βιβλιογραφικό κενό. Έτσι, πλάι στην παλαιότερη ιστορική σύνθεση του René Wellek, η διεθνής βιβλιογραφία – και πλέον και η ελληνική – έχει αποκτήσει ένα συλλογικό έργο αναφοράς που συνοψίζει κατά εποπτικό και λεπτομερή τρόπο θέσεις και αντιπαραθέσεις, με τόνο συχνά κριτικό και ελεγκτικό. Είναι προφανές ότι, όπως σε κάθε συλλογικό έργο, έτσι και εδώ ποικίλλει η επάρκεια με την οποία κάθε συνεργάτης του τόμου ανταποκρίνεται στις εύθραυστες ισορροπίες αυτών των ζητούμενων. Ενώ άλλοι, όπως ο Robert Holub, βρίσκουν την ευκαιρία να εκσυγχρονίσουν βάσει των νεότερων εξελίξεων τις απόψεις παλαιότερων μονογραφιών τους, ο αναγνώστης του τόμου θα συναντήσει και συμβολές πιο ιδιοσυγκρασιακές, όπως την παρουσίαση του Roland Barthes από την Annette Lavers, ή και άλλες περισσότερο χρονολογημένες, όπως εκείνη της αποδόμησης από τον Richard Rorty. Σε κάθε πάντως περίπτωση, όλοι οι συνεργάτες του τόμου αποτελούν διεθνώς πρωταγωνιστικές μορφές στους επιμέρους γνωστικούς χώρους, με αποτέλεσμα οι συμβολές τους, για παράδειγμα οι παρουσιάσεις του δομισμού της Πράγας από τον Lubomir Doležel ή του Lacan και του Althusser από την Celia Britton, να συνιστούν δοκίμια που θα έπρεπε να είχαν γραφεί ακόμη και δίχως την πρόσκληση του Raman Selden.¹

Ο επιμελητής του τόμου, που πρόλαβε πριν από τον πρόωρο θάνατό του, το 1991, να τον φροντίσει κατά το μεγαλύτερο μέρος του, υπήρξε στρατευμένος τόσο στη θεωρία όσο και στη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Ακριβέστερα, ο Raman Selden αναζήτησε με συστηματικό τρόπο τις πρόσφορες μεθόδους για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε μια εποχή κατά την οποία «η θεωρία της λογοτεχνίας μετασχηματίζει τη μελέτη της λογοτεχνίας σε μιαν αρένα εντός της οποίας εναλλακτικοί τρόποι της ανάγνωσης ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο».² Σε

¹ Για την αποτίμηση των επιμέρους συμβολών στον τόμο βλ. τις (συχνά αντιφατικές) απόψεις των βιβλιοκριτικών: *Yearbook of Comparative and General Literature*, 44 (1996), 164–8 (Leroy Searle)· *The Review of English Studies*, 48 (1997), 576–78 (J. Nash)· *Orbis Litterarum*, 52 (1997), 368–72 (Charles Lock)· *Modern Philology*, 96.2 (1998–1999), 287–90 (Paul H. Fry).

² Graham Allen, «An exemplary reader: the critical theory of Raman Selden», *Critical Survey*, 4.3 (1992), 313.

μια σειρά μελετών και εγχειριδίων ο υποδειγματικός αυτός αναγνώστης ανέπτυξε το κριτικό του πρόγραμμα, στον πυρήνα του οποίου μπορεί ίσως κανείς να βρει την ακόλουθη θέση από τον εκδοτικό πρόλογο της σειράς *Critical Readers* των εκδόσεων Longman, της οποίας υπήρξε συνεπιμελητής: «Ο πλουραλισμός των θεωριών πρέπει να εγγραφεί στην ημερήσια διάταξη των γραμματολογικών σπουδών. Δεν είναι πλέον δυνατόν να προσποιούμαστε πως αποδεχόμαστε όλοι σιωπηρά τις ίδιες πρακτικές στις γραμματολογικές σπουδές. Εξίσου απορριπτέα είναι και η στάση ενός *laissez-faire*. Τα τμήματα των γραμματολογικών σπουδών χρειάζεται να ξεπεράσουν την απλή ανοχή των θεωρητικών διαφορών: δεν είναι αρκετό να συμφωνήσουμε απλώς στο ότι διαφέρομε, χρειάζεται να θέσουμε ανοικτά τις διαφορές μας επί σκηνής».³

Τα θέματα του παρόντος τόμου δεν συνιστούν *terra incognita* για τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ακόμη και αν δεν επιμείνουμε εδώ στην καθοριστική συμβολή του ομότιμου καθηγητή Μιχάλη Σετάτου κατά την πρόσληψη της θεωρητικής γλωσσολογίας και της σημειωτικής στην Ελλάδα ή στην εξίσου καθοριστική συμβολή της ομότιμης καθηγήτριας Τζίνιας Πολίτη με την έρευνα και τη διδασκαλία της στην περιοχή της αγγλικής (και της νεοελληνικής) λογοτεχνίας, ένα τέταρτο του αιώνα κλείνει σχεδόν αφότου το διδακτικό αντικείμενο «Θεωρία της λογοτεχνίας» εισάχθηκε στο υποχρεωτικό πρόγραμμα μαθημάτων του Τμήματος Φιλολογίας, με την κ. Λίζυ Τσιριμώκου να οργανώνει με τη σεμνότητα και την αποτελεσματικότητα που την χαρακτηρίζουν ένα πανεπιστημιακό μάθημα που αντιστοιχεί στο μεγαλύτερό του μέρος με τα περιεχόμενα του παρόντος τόμου. Από το 1998, άλλωστε, λειτουργεί με ευθύνη του ίδιου τμήματος ένα διατμηματικό και διαπανεπιστημιακό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, το μοναδικό ακόμη, όσο γνωρίζουμε, στην Ελλάδα στην περιοχή της Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας.

Η ελληνική έκδοση του παρόντος τόμου αποτελεί πρωτοβουλία στο πλαίσιο αυτού ακριβώς του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών. Όλοι όσοι αναλάβαμε τη μετάφραση, τη θεώρησή της αλλά και τη φιλολογική επιμέλεια του τόμου συνδεόμαστε με την κατεύθυνση της Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας του Τμήματος Φιλολο-

³ *The Theory of Criticism from Plato to the Present: A Reader* (Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Longman, 1988).

γίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, στις πέντε μεταφράστριες του τόμου πρέπει να αντιστοιχιστούν τα εξής κεφάλαια: στην κ. Αθηνά Βαλδραμίδου η «Εισαγωγή» καθώς και τα κεφάλαια «Ερμηνευτική», «Φαινομενολογία» και «Θεωρία της πρόσληψης: η Σχολή της Κωνσταντίας»· στην κ. Γιάννα Δεληβοριά τα κεφάλαια «Ο δομισμός της Σχολής της Πράγας», «Σημειωτική», «Αφηγηματολογία», «Η θεωρία των γλωσσικών πράξεων και οι γραμματολογικές σπουδές» και «Άλλες αναγνωστικές θεωρίες»· στην κ. Ιωάννα Ναούμ τα κεφάλαια «Ρωσικός φορμαλισμός» και «Αποδόμηση»· στην κ. Άννα Παπανικολάου το κεφάλαιο «Το γλωσσολογικό πρότυπο και οι εφαρμογές του», στην κ. Φαίη Χατζηιωαννίδου, τέλος, τα κεφάλαια «Roland Barthes» και «Δομιστικές και μεταδομιστικές ψυχαναλυτικές και μαρξιστικές θεωρίες». Ιδιαίτερος κρίσιμη ως προς το έντυπο αποτέλεσμα υπήρξε, εξάλλου, η συμβολή της κ. Έλιας Παπαστάθη, που διεκπεραίωσε με ιδιαίτερο ζήλο τη φιλολογική επιμέλεια της έκδοσης και τη σύνταξη του ευρετηρίου.

Κατά την επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης αποφύγαμε να καταστήσουμε τον τόμο ακόμη ογκωδέστερο, προσθέτοντας επεξηγηματικές ή άλλου τύπου σημειώσεις· περιοριστήκαμε έτσι μόνο να αναφέρουμε στη «Βιβλιογραφία» αλλά και εντός κειμένου τις διαθέσιμες στα ελληνικά μεταφράσεις. Προσπαθήσαμε να λάβουμε υπόψη τις περισσότερες από αυτές, τουλάχιστον όσες κυκλοφορούν και στις οποίες μπορεί να προστρέξει ο ενήμερος αναγνώστης (προχωρώντας σπανίως σε μικρές σωπηρές τροποποιήσεις, όποτε αυτό κρινόταν αναγκαίο). Τους τίτλους των βιβλίων και των άρθρων που αναφέρονται εντός κειμένου τους αποδίδουμε και στα ελληνικά την πρώτη φορά που απαντούν σε κάθε κεφάλαιο βάσει του ακόλουθου συστήματος: σε αγκύλες και πλαγιογραφημένους όταν πρόκειται για αυτοτελείς εκδόσεις που διαθέτουμε στην ελληνική βιβλιογραφία· σε αγκύλες και με εισαγωγικά όταν πρόκειται για άρθρα σε περιοδικά ή συλλογικούς τόμους που επίσης διαθέτουμε στην ελληνική βιβλιογραφία· σε αγκύλες και με όρθιους χαρακτήρες όταν πρόκειται απλώς για απόδοση στα ελληνικά. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις ο τίτλος αναγράφεται σε τυχόν επόμενες αναφορές μόνο στα ελληνικά και οι παραπομπές γίνονται στις σελίδες της ελληνικής έκδοσης. Στην τρίτη περίπτωση αναγράφεται στην πρωτότυπη μορφή του ο ξενόγλωσσος τίτλος σε τυχόν επόμενες αναφορές. Όσοι τίτλοι βιβλίων και άρθρων αναφέρονται στις υποσημειώσεις ή συνιστούν απλώς βιβλιογραφική παραπομπή εντός παρενθέσεως στο κείμενο αντικαθίστανται με τους ελληνικούς μόνο

εφόσον το κείμενο διατίθεται στην ελληνική βιβλιογραφία. Ως προς τα λογοτεχνικά κείμενα, τα αναφέρουμε μόνο στα ελληνικά, εάν θεωρούμε αυτονόητη την ανάκληση του πρωτότυπου τίτλου από τον ελληνικό (π.χ. Άμλετ), ενίοτε και στις δύο γλώσσες όταν το κείμενο υπάρχει και σε ελληνική μετάφραση αλλά δεν θεωρούμε ότι ο ελληνικός τίτλος οδηγεί αυτομάτως στον πρωτότυπο (π.χ. *Vanity Fair* [Πανηγύρι της ματαιοδοξίας]), ενώ, τέλος, όταν το κείμενο δεν υφίσταται σε ελληνική μετάφραση, αναγράφεται ο πρωτότυπος τίτλος, που αποδίδεται, την πρώτη μόνο φορά, και στα ελληνικά σε αγκύλες με όρθιους χαρακτήρες. Στη «Βιβλιογραφία» πρώτα αναφέρεται το πρωτότυπο και ακολουθεί στο ίδιο λήμμα η αγγλική και η ελληνική μετάφραση. Τέλος, ακολουθήσαμε το αγγλικό πρωτότυπο στην πρακτική να μεταγράφεται στο λατινικό αλφάβητο η κυριλλική γραφή, διότι μόνο σε αυτή τη μορφή μπορεί να αναζητηθεί η βιβλιογραφία στις ευρωπαϊκές ή αμερικανικές βιβλιοθήκες· το σύστημα της μεταγραφής που ακολουθούμε είναι το ISO 9 (1986).

Σε πολλά σημεία της θεώρησης της μετάφρασης χρειάστηκε να καταφύγουμε, ιδίως όταν οι διεπιστημονικές οφειλές της θεωρίας το απαιτούσαν, σε γνώσεις και μεταφραστικές προτάσεις φίλων και συναδέλφων, στους οποίους οφείλουμε και από τη θέση αυτή θερμές ευχαριστίες: στις κυρίες Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, Θεοδοσία Παυλίδου, Αλεξάνδρα Ρασιδάκη, Λίζυ Τσιριμώκου, Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη, και στους κυρίους Δ. Ι. Ιακώβ, Αλέξη Καλοκαιρινό, Βαγγέλη Μπιτσώρη, Άρη Στυλιανού, Κυριάκο Τσαντσάνογλου, Σάββα Τσοχατζίδη, Γιώργο Φουρτούνη και Α.-Φ. Χριστίδη. Η ευθύνη για τις τελικές επιλογές βαραίνει, φυσικά, αποκλειστικά τους υπογράφοντες. Η έκδοση αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί δίχως την προθυμία του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη) να την εντάξει στο εκδοτικό πρόγραμμά του, και ασφαλώς δίχως την αμέριστη συμπαράσταση των συνεργατών του Ιδρύματος· ευχαριστούμε θερμά την κ. Σοφία Τσολάκη, τον διευθυντή του Ιδρύματος κ. Γιώργο Παπαναστασίου, και, βεβαίως, τον πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου κ. Γ. Μ. Παράσογλου, μεταξύ πολλών άλλων και για την υπομονή του.

Μίλτος Πεχλιβάνος
Μιχάλης Χρυσανθόπουλος